

LİRİK ŞEİRLƏRİN TƏHLİLİ ÜZRƏ İŞİN TƏŞKİLİ

İstər ənənəvi təlimi yanaşmaya məxsus proqramlarda, istərsə də kurikulum sənədində bədii əsərlərin təhlilinə xüsusi yer verilmişdir. Səbəb isə hər iki təlimi yanaşmada ədəbiyyat fənninin qarşısına qoyulan tələblərin yerinə yetirilməsində, şagirdlərin ədəbi inkişafında lirik əsərlərin tədrisinin böyük əhəmiyyət kəsb etməsidir. Lirik şeirin təhlil yolları müxtəlif formada, müxtəlif metodlar əsasında aparılması mümkündür. Onu da qeyd edək ki, lirik şeirlərin təhlil edilməsi mürəkkəb proses olub, yüksək yaradıcılıq, çoxcəhətli işin aparılması əsasında həyata keçirilir.

Təhlil dərsi müxtəlif təlim tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi ilə həyata keçirilir. Belə tapşırıqların əksəriyyəti müxtəlif ədəbi növ və janrdakı əsərlərin tədrisində eynilə həyata keçirilir. Buna Q.Zakirin “Durnalar” şeirinin təhlili ilə bağlı hazırladığımız dərs nümunəsində də görmək olar. Dərs nümunəsinin hazırlanarkən ənənəvi təlimi yanaşmaya məxsus metodlarla fəal/interaktiv metodlar qarşılıqlı əlaqəsinə yer verilmişdir. Şeirin tədrisinə üç saat vaxt ayrılmışdı. Birinci saat məzmun üzrə iş, ikinci saat təhlil üzrə iş, üçüncü saatda isə “Tətbiq. Müzakirə. Yaradıcı iş” başlıqlı tapşırıqla həyata keçirilir.

İlk növbədə təhlil dərslərində reallaşdırılacaq məzmun standartları müəyyənləşdirilir: 1.2.3., 1.2.4., 2.1.2, 3.1.2. Bu standartların bir neçəsi müəllim üçün metodik vəsaitdən götürülmüş, bəzisi isə yeni əlavə edilmişdir.

Şagird:

- Şeirin təsir gücünü artırmada bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolunu aydınlaşdırır.
- Şeirin ideya məzmununu şərh edir, əsaslandırılmış münasibət bildirir.
- Şeirlə bağlı fikirlərini müqayisə əsasında şərh edir.
- Əlavə məlumatlara və təəssüratlarına əsaslanmaqla mövzuya, problemə münasibəti bildirir.

Dərsdə aparılan işlər göstərilən standartların reallaşdırılması təlim nəticələrinin əldə olunmasına istiqamətləndirilmişdir.

Sinifin təşkili.

Ev tapşırıqlarının yerinə yetirilməsi mərhələsi tərbib olunduqdan sonra həyata keçirəcəyimiz dərslərin planına uyğun olaraq sinif təşkili həyata keçirilir, kiçik qruplara bölünür. Sinifdəki şagirdlərin sayına uyğun olaraq qrup üzvləri 4-6 şagirdən ibarət ola bilər.

Motivasiya.

Daha sonra motivasiya, problemin qoyuluşu mərhələsi təşkil olunur. S.Hüseynovun “Durnalar haqqında” mövzusunda hazırladığı video şagirdlərə nümayiş etdirilir. Durnaların həyatı haqqında eşitdikləri məlumatlar şagirdin diqqətini şeirə cəlb edir, durnalar haqqında dinlədikləri maraqlı məlumatlar onların dərslə olan marağını artırır. Daha sonra şagirdlərin bu video haqqında təəssüratları dinlənir, müəllim bəzən şagirdlərin fikirlərini daha dərin bilmək üçün əlavə suallar verə bilər.

Tədqiqat sualı.

“Şeirdə haqsızlıqla üzvlənən insan durnalara müraciət edərək, öz sevgisini, yurd həsrətini, dövrü haqqında acı düşüncələrini ifadə etmişdir” fikrini doğru saymaq olarmı?

Fərziyələr dinlənir, qeyd olunur və tədqiqat işinə başlanılır. “Araşdırın. Fikirləşin. Cavab verin” başlıqlı tapşırıqla müraciət edilir. Sinifdəki şagirdlərin sayına uyğun kiçik qruplara bölünür. Biz nümunə üçün 5 qrup üçün tapşırıqlar hazırladıq. Kiçik qruplarda bütün şagirdlərin tədqiqatda fəal iştirak etməsi üçün hər şagirdə bir tapşırıq müəyyənləşdirdik.

Sinif müraciət edilir.

Şagirdlərə tədqiqatı nə üçün apardıqları izah edilir. Tədqiqatın aparılması üçün 15 dəqiqə vaxt ayrıldığı şagirdlərin nəzərinə çatdırılır və tədqiqatın aparılması mərhələsi başlayır.

Tədqiqat aparılması.

Birinci qrup:

Bir saat havada qanad saxlayın,
Nizam ilə gedən qoşa durnalar!
Qatarlaşıb nə diyardan gəlibsiz?
Qaqqıldışa-qaqqıldışa, durnalar?
Mən sevmişəm onun ala gözünü,
Nəsinib ola, bir də görəm üzünü,
Yoxsa danışsınız dilbər sözünü,
Veriribsiniz nə baş-başa, durnalar?

Diyarı-qürbətdə müddətdi varam,
Gecə-gündüz canan deyib ağlaram,
Mən də sizin kimi qəribü zaram,
Eyləməyin məndən haşa, durnalar!

1. Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolu nədən ibarətdir?
2. Şair sizdə hansı hisləri oyatdı? Fikirlərinizi misallarla əsaslandırın.

3. Şair nə üçün durnaları da özü kimi “qərubi zar” adlandırır?
4. Şair nə üçün gecə gündüz canan deyib ağlayır?

İkinci qrup

Laçın yatağıdır bizim məkanlar.

Yavaş yavaş gedin səsiniz anlar,

Qorxuram toxuna ötən zamanlar,

Sürbəniz dağılıb çaşa, durnalar!

Zakirəm od tutub alışdı ciyər,

Var isə canından sizdən bir xəbər,

Təğafül etməyin, Allahı sevər,

Dönməsin bağrını daşa durnalar.

1. Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin rolu nədən ibarətdir?
2. Şair bu bəndlərdə hansı fikirləri çatdırmaq istəmişdir?
3. “Zakirə od tutub alışdı ciyər” deməklə müəllif nə demək istəyir?
4. Şeir hansı vəznində yazılmışdır? Bunu necə müəyyənləşdirdiyinizi izah edin.

Üçüncü qrup:

1. Şeirdə müəllif bədiiyyə, obrazlılığa necə nail olmuşdur. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
2. Şeir hansı janrdadır? Bunu necə müəyyənləşdirdiyinizi qeyd edin.
3. Durnalar mövzusu ilə bağlı hansı şeirləri tanıyırsınız? Əsərdən bir bənd nümunə gətirin.
4. Şeirdə hansı hissə diqqətinizi daha çox çəkdi? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

Dördüncü qrup:

1. Şeir hansı mövzuda yazılıb?
2. Şair hansı bəndə kədrini daha çox ifadə etmişdir? Niyə belə düşünürsünüz?
3. Sənətkar şeirdə dövrü ilə bağlı acı düşüncələrini necə ifadə etmişdir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
4. Q.Zakir nə üçün bu mövzuda şeir yazmışdır?

Beşinci qrup:

1. Şair nə üçün əsərdə durnalar çox müraciət edir?
2. Şeirdə daha nələri oxumaq istəyərdiniz?
3. Sənətkar şeirdə yurd həsrətini necə ifadə etmişdir? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
4. Dilimizin zəngin imkanlarından şeirdə necə istifadə olunmuş?

Qazanılmış biliklərin müzakirəsi.

Tədqiqatın aparılmasına ayrılmış vaxt başa çatdıqdan sonra təqdimatlar əsasında məlumat mübadiləsi və müzakirəsi aparılır. “Müzakirə prosesinin səmərəli keçməsi, artıq qeyd olunduğu kimi müəllimin çevikliyindən, vəziyyəti dərhal qiymətləndirib, çıxış yolu tapmasından, istifadə etdiyi sualın sanbalından daha çox asılıdır” [1, s. 35].

Bu mərhələsində hər bir şagirdin müstəqil şəkildə öz fikrini bildirməsinə şərait yaradılmalıdır. Bu mərhələ şagirdlər çıxış edərkən əsas şərtlərdən biri söylədikləri fikri nümunələr gətirməklə əsaslandırmağı bacarmalıdır. Bu mərhələdə bəzi sualları əvvəlcədən təyin etmək çətindir, bəzi suallar vəziyyətdən asılı olaraq yaranır. Bu yerdə ehtiyac yarandığı zaman müəllim öz şərhinə yer verməlidir.

Bu mərhələ müəllimdən həm də böyük məsuliyyət tələb edir. “Onu səciyyələndirən cəhətlərdən biri də qrupların işinin müqayisə edilməsi, hansının (eləcə də hansılarının) daha səmərəli fəaliyyət göstərdiyinin müəyyənləşdirilməsidir” [6, s. 130].

Ümumiləşdirmə, nəticənin çıxarılması.

Müzakirə başa çatdıqdan sonra qrup işlərinin nəticələri ümumiləşdirilir. Mövzu ilə əhatəli tanış olan, dərin biliyə malik olan şagirdlər şeirlə bağlı nəticələri çıxarıb, ümumiləşdirmə aparırlar. Müəllimin şərhinə ehtiyac yarandığı halda əlavələr oluna bilər.

Qiymətləndirmə.

Formativ qiymətləndirmə müəyyənləşdirilmiş meyarlar əsasında aparılır. Qiymətləndirmə zamanı şagirdləri həm fərdi, həm də qrup işini qiymətləndirilir. Fərdi qiymətləndirmə zamanı şagirdin dərslər boyu fəallığını, mühüm məsələlər qaldırmasını, suallara əhatəli, inandırıcı cavab verməsi, əhəmiyyətli əlavələr etməsi əsas götürülür.

Qiymətləndirmə meyarları:

- Aydınlaşdırma
- münasibət bildirmə
- nümayiş etdirmə

Yaradıcı tətbiqetmə. Ev tapşırığı.

Molla Pənah Vaqifin “Durnalar” və Molla Vəli Vidadinin “Durnalar” qoşmasını oxuyub, Qasıb Bəy Zakirin “Durnalar” qoşması ilə oxşarlığını müəyyənləşdirməyi ev tapşırığı kimi verilir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi” jurnalı. 2009, N-3
2. “Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisi” jurnalı. 2017, N-1
3. Həsəni B., Əliyev S., Verdiyeva N., Mustafayeva A., Məmmədova S. Ümumitəhsil məktəblərinin VIII sinif üçün ədəbiyyatı fənni üzrə dərslik. Bakı, 2019
4. Həsəni B., S.Əliyev, N. Verdiyeva, A. Mustafayeva, S. Məmmədova. Ümumitəhsil məktəblərinin VIII sinif üçün ədəbiyyatı fənni üzrə metodik vəsait. Bakı, 2019
5. Hüseynoğlu S. Ədəbiyyatın metodikası laboratoriya məşğələləri. Bakı, 2020.

Açar sözlər: lirik əsər, lirik şeir, təhlil dərsi, metod, şagird, müəllim

Key words: lyrical analysis, lyric poem, analysis lesson, method, teacher, student

Ключевые слова: лирический анализ, лирическое стихотворение, урок анализа, метод, ученик, учитель

Xülasə

Məqalədə lirik şeirin təhlili üzrə işin təşkilindən danışılır. Dərs nümunəsi fəal/interaktiv təlimə məxsus iş növləri əsasında qurulmuşdur. Qeyd edilir ki, indiki təhsil prosesində müasir təlim metodları ilə yanaşı, həm də ənənəvi təlim metodlarından istifadə olunmuşdur. İstər ənənəvi təlimdə, istərsə də müasir təlimdə təhlil dərsinin əsas vəzifəsi sənətkarın fikrini şagirdə düzgün çatdırmaq, daha dəqiq desək, şagirdin düzgün başa düşməsi üçün yol göstərməkdir.

Summary

The article discusses the organization of work on the analysis of lyrical poetry. The sample lesson is based on active / interactive learning activities. It is noted that in addition to modern teaching methods, traditional teaching methods have been used in the current educational process. In both traditional and modern teaching, the main task of the analysis lesson is to convey the artist's opinion to the student, or, to be more precise, to guide the student to a correct understanding.

Резюме

Итог/Аннотация: В статье повествуется об организации работ по анализу лирической поэзии. Образец урока основан на активной/интерактивной учебной деятельности. Отмечено, что наряду с современными методами обучения в нынешнем образовательном процессе используются традиционные методы обучения. Как в традиционном, так и в современном обучении основной задачей анализа урока заключается в донесении до ученика мысли художника, а более точно, направить ученика к правильному пониманию.

Elmi rəhbər: dos.S.Hüseynoğlu